

ПРОБЛЕМИ ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ ГРОМАДСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ КЕРІВНИКА ПОЛІТИЧНОЇ ПАРТІЇ В ЗАКОНІ УКРАЇНИ ПРО КРИМІНАЛЬНУ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ

Чорний Р.Л.,
к.ю.н., с.н.с., докторант

У статті досліджується поняття громадської діяльності керівника політичної партії, висвітлюються проблеми, пов'язані з його неоднозначним розумінням в науці кримінального права та практичній діяльності правоохоронних органів і суду. Сформульовано пропозиції щодо удосконалення положень Особливої частини КК України.

Ключові слова: діяльність, громадська діяльність, політична діяльність, громадський діяч, керівник політичної партії.

Чорный Р.Л. / ПРОБЛЕМЫ ОПРЕДЕЛЕНИЯ ПОНЯТИЯ ОБЩЕСТВЕННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ РУКОВОДИТЕЛЯ ПОЛИТИЧЕСКОЙ ПАРТИИ В ЗАКОНЕ УКРАИНЫ ОБ УГОЛОВНОЙ ОТВЕТСТВЕННОСТИ

В статье исследуется понятие общественной деятельности руководителя политической партии, освещаются проблемы, связанные с его неоднозначным пониманием в науке уголовного права и практической деятельности правоохранительных органов и суда. Сформулированы предложения по совершенствованию положений Особенной части УК Украины.

Ключевые слова: деятельность, общественная деятельность, политическая деятельность, общественный деятель, руководитель политической партии.

Chorniy R.L. / PROBLEMS OF DEFINITION OF THE NOTION OF A POLITICAL PARTY'S LEADER PUBLIC ACTIVITY IN THE LAW OF UKRAINE ON CRIMINAL RESPONSIBILITY

The notion of a political party's leader public activity is analyzed in this article; problems connected with equivocal understanding of this notion in criminal law science and in practical activity of law enforcement agencies and court are explained. Suggestions to improve the provisions of the Special part of the Criminal Code of Ukraine are defined.

The principle of legality is one of the most important principles of criminal law, which originates from provisions of the General human rights declaration and means that a person can be convicted of a committed offence, only when it contains crime components, foreseen by the Criminal Code of Ukraine. Thus, the constitutional principle of legality of criminal law, first of all, means that all provisions, which make possible to bring a person to criminal responsibility, must be defined within law; its contents must be interpreted in strict accordance with its text.

Accuracy of criminal legal norms is one of the most significant conditions for correct classification of offences, determination of the character and level of social danger of perpetration, sentencing, and, consequently, legality of holding a person criminally responsible. So, one of the most vital tasks of law science is argumentation of suggestions on criminal legal norms improvement (taking into consideration theory and laws in action) by their strict fixation in the Special part of the Criminal Code of Ukraine. Everything mentioned above touches the problem of definition of the notion of a political party's leader public activity, fixed in the dispositions of the articles 112 and 346 of the Criminal Code of Ukraine.

Thus, the purpose of this paper is the analysis of the provisions of criminal law to define the notion of a political party's leader public activity, its components and argumentation of theoretical conclusions and practical recommendations.

Key words: activity, public activity, political activity, public man, leader of political party.

Чіткість кримінально-правових норм є однією з найважливіших умов правильної кваліфікації злочинів, визначення характеру і ступеня суспільної небезпеки вчиненого, призначення покарання, а отже, й законності притягнення особи до кримінальної відповідальності. У зв'язку з цим, одним із актуальних завдань юридичної науки є обґрунтування на підставі положень теорії та чинного законодавства пропозицій з удосконалення кримінально-правових норм шляхом їх чіткого закріплення в Особливій частині КК України. Зазначене повною мірою стосується проблеми визначення поняття громадської діяльності керівника політичної партії, закріпленого у диспозиціях ст.ст. 112 та 346 КК України.

Дослідження проблем відповідальності за вказані злочини здійснювали О.Ф. Бантишев, І.В. Діордіца, О.О. Дудоров, О.Ю. Звонарьов, В.С. Каргавцев, В.А. Ліпкан, М.І. Мельник, Л.В. Мошняга, В.О. Навроцький, Г.В. Новицький, О.С. Сотула, В.В. Сташис, В.Я. Тацій, В.П. Тихий, М.І. Хавронюк та інші вчені.

Втім, питання визначення поняття громадської діяльності керівників політичних партій залишається дискусійним. Його вирішення має не лише теоретичне, але і вагомим практичне значення, насамперед, для правильної кваліфікації вчиненого та законності призначення винному покарання.

Метою статті є дослідження положень кримінального права щодо визначення поняття громадської діяльності керівника політичної партії (далі – громадська діяльність), її складових та обґрунтування теоретичних висновків і практичних рекомендацій.

Аналіз наукових джерел свідчить про недостатню розробленість проблем визначення поняття громадської ді-

яльності. У спеціальних роботах учених, які досліджували питання відповідальності за незаконні дії щодо громадських діячів, увага переважно зосереджена на з'ясуванні кола потерпілих від злочинів, передбачених ст.ст. 112 та 346 КК України. У свою чергу, ґрунтовно поняття громадської діяльності авторами майже не досліджувалося. Найбільшу увагу цьому питанню приділив О.Ю. Звонарьов. Так, під громадською діяльністю вчений розуміє реалізацію статутних завдань та програми політичної партії щодо участі у політичному процесі з метою завоювання, розподілу, утримання політичної (державної) влади [1, с. 48-49].

Відаючи належне вказаній позиції, варто зазначити, що вона потребує суттєвих уточнень з огляду на системність цього поняття.

Насамперед необхідно з'ясувати зміст поняття «діяльність», яке є предметом дослідження філософії, соціології, психології та інших галузей знань. Під діяльністю розуміють активність суб'єкта, спрямовану на об'єкти або на інших суб'єктів [2, с. 43], спосіб буття людини у світі, її здатність вносити зміни у реальну дійсність [3, с. 98], форму активного ставлення суб'єкта до дійсності, спрямовану на досягнення свідомо поставленої мети, що пов'язана зі створенням суспільно значущих цінностей або освоєнням соціального досвіду [4, с. 136], засіб реалізації зв'язку між суб'єктом (особистістю) та об'єктом (зовнішньою дійсністю) [5, с. 84].

Загалом аналіз запропонованих ученими визначень вказаного поняття свідчить, що діяльність є, насамперед, фундаментальною філософською категорією, яка поєднує у собі цілеспрямовану волю суб'єкта й об'єктивні закономірності буття. Відповідно до цього визначення у

структурі діяльності традиційно виділяють суб'єктний та об'єктний компоненти, оскільки в діяльності і через неї встановлюється дієвий зв'язок між людиною і світом, завдяки якому буття виступає як реальна єдність і відбувається взаємопроникнення суб'єкта й об'єкта [6, с. 277].

Отже, діяльність як соціально сформована й організована активність передбачає наявність двох обов'язкових елементів – особи, яка діє, і предмета дії, тобто суб'єкта й об'єкта. Суб'єктом діяльності можуть виступати конкретний індивід, та чи інша соціальна група і навіть суспільство в цілому. При цьому діяльність індивіда «вплетена» в активність різних соціальних груп, політичних партій, нації тощо, а дії останніх пов'язані з інтегральною діяльністю держави і суспільства. У свою чергу, об'єкт діяльності є багатограним, ним можуть бути як сама людина, так і різні соціальні інститути. [2, с. 43, 46-47].

В основу визначення поняття громадської діяльності повинно бути покладено також поняття політичної партії, під якою у ст. 2 Закону України «Про політичні партії в Україні» розуміється зареєстроване згідно із законом добровільне об'єднання громадян – прихильників певної загальнонаціональної програми суспільного розвитку, що має своєю метою сприяння формуванню і вираженню політичної волі громадян, бере участь у виборах та інших політичних заходах [7].

Розгляд вказаного питання саме у такому аспекті дає підстави для висновку, що суб'єктом громадської діяльності є відповідні політичні партії та їх керівники як носії (суб'єкти) відповідних повноважень.

У свою чергу, об'єктом вказаної діяльності є функції керівників політичних партій, спрямованих на реалізацію мети створення вказаних об'єднань громадян.

Отже, громадська діяльність полягає у виконанні керівниками політичних партій своїх функцій шляхом здійснення ними повноважень. Іншими словами, громадська діяльність потерпілих від злочинів, передбачених ст.ст. 112 та 346 КК України (крім державних діячів), означає здійснення політичної діяльності вказаними особами.

Дослідження поняття громадської діяльності зазначеним не вичерпується і потребує аналізу поняття повноважень, оскільки у низці випадків від цього залежить правильна кваліфікація дій винного.

У юридичній науці під повноваженнями розуміється сукупність прав і обов'язків державних органів і громадських організацій, а також посадових та інших осіб, закріплених за ними у встановленому законодавством порядку для здійснення покладених на них функцій. Обсяг повноважень конкретних державних органів та їх посадових осіб залежить від їх місця в ієрархічній структурі відповідних органів [8, с. 590; 9, с. 12; 10, с. 102; 11, с. 265].

З наукового визначення поняття повноваження випливає декілька висновків.

По-перше, громадська діяльність є виключно позитивною (суспільно корисною). На цьому свого часу наголошував Л. Дюгі. Учений зазначав, що повноваження владного суб'єкта ґрунтуються на суспільних інтересах, які впливають із нормативно-правових актів і реалізуються в площині обов'язку суб'єкта діяти у межах наявних правових можливостей [12, с. 130]. Така ж позиція є пануючою і в сучасній теорії права [13, с. 102; 14]. Це означає, що громадська діяльність може визнаватися такою лише за умови, коли вона пов'язана із виконанням функцій і реалізацією прав та обов'язків, покладених на політичну партію або її керівників законами України.

Виходячи з викладеного, особа не підлягає кримінальній відповідальності, наприклад, за ст. 112 КК України у випадку, коли громадським діячем вчинено дії, що виходять за межі його повноважень, зокрема коли дії потерпілого містять ознаки злочину.

По-друге, наявність у суб'єкта громадської діяльності повноважень передбачає, що він повинен бути легітим-

ним, тобто набув владні права й обов'язки у встановленому законодавством порядку.

Питання легітимності повноважень суб'єктів різних видів діяльності протягом тривалого часу є предметом дослідження філософії, соціології, політології. Не вдаючись до численних дискусій з цього приводу, варто зазначити, що у правовому розумінні легітимність розглядається як легальність (законність). Суб'єкти діяльності є легітимними лише у разі, коли їх вступ на посаду або призначення на посаду і, як наслідок, здійснення ними певного виду діяльності відбувається у порядку та спосіб, встановлених законами України. З цього випливає, що вбивство чи замах на вбивство особи, яка поклала на себе повноваження керівника політичної партії всупереч законодавству та положенням статуту політичної партії (навіть у випадку дотримання нею у подальшому норм законодавства при здійсненні набутих всупереч закону повноважень), не є підставою для кваліфікації таких дій за ст. 112 КК України.

По-третє, проблема законності набуття особою повноважень тісно пов'язана із встановленням часових меж перебування суб'єкта громадської діяльності на відповідній посаді, що також має важливе значення для кваліфікації.

У зв'язку з цим, посягання на життя особи до набуття нею статусу керівника політичної партії і після закінчення строку виконання нею таких повноважень не є підставою для притягнення винного до відповідальності за ст. 112 КК України.

Водночас з цього питання у науковій літературі обґрунтовується декілька протилежних позицій. Так, на думку О.Ю. Звонарьова, злочин, передбачений ст. 112 КК України, вчинюється з метою перешкоджання громадській діяльності потерпілого, яка зумовлена мотивами, викликаними його участю в реалізації статутних завдань та програми політичної партії в теперішній час чи в майбутньому, або мотивом помсти за таку діяльність у минулому [2, с. 98].

Схожу позицію обстоюють також й інші вчені [15, с. 128]. Отже, автори визнають можливість кваліфікації дій винного за ст. 112 КК України у випадку, коли потерпілий склав свої повноваження на момент вчинення цього злочину.

Очевидно, що вказана позиція певною мірою обґрунтовується положеннями Постанови Пленуму Верховного Суду України від 08.02.2003 № 2 «Про судову практику в справах про злочини проти життя та здоров'я особи», в абзаці першому пункту 12 якої зазначається, що відповідальність за умисне вбивство особи у зв'язку з виконанням цією особою службового або громадського обов'язку (п. 8 ч. 2 ст. 115 КК України) настає, якщо злочин вчинено з метою недопустити чи перепинити правомірну діяльність потерпілого у зв'язку з виконанням ним зазначеного обов'язку, змінити характер останньої, а так само з мотивів помсти за неї незалежно від часу, що минув з моменту виконання потерпілим своїх обов'язків до вбивства [16, п. 12].

Втім, з наведеними твердженнями вчених і позицією Пленуму Верховного Суду України можна погодитися лише частково. Зокрема, виходячи з диспозиції ст. 112 КК України, посягання на життя здійснюється виключно у зв'язку з громадською діяльністю особи, тобто через безпосереднє виконання тих чи інших повноважень на час вчинення злочину щодо неї. Аналогічний висновок впливає також із змісту п. 8 ч. 2 ст. 115 КК України. Отже, вбивство особи у зв'язку з виконанням нею у минулому громадської діяльності не охоплюється диспозицією зазначеної норми. У свою чергу, кваліфікація умисного вбивства особи за п. 8 ч. 2 ст. 115 КК України також може мати місце виключно у випадку, коли злочин вчинено в період виконання потерпілим службового або громадського обов'язку.

Враховуючи вказані особливості диспозиції ст. 112 КК України, деякі автори справедливо наголошують, що для правильної кваліфікації посягання на життя громадського діяча важливе значення має не тільки його мотив, але й

фактичний статус потерпілого на момент вчинення злочину щодо нього [17, с. 275]. Разом з тим ці ж учені пропонують кваліфікувати заповдіння смерті особі, яка здійснювала громадську діяльність у минулому, за п. 8 ч. 2 ст. 115 КК України як умисне вбивство особи у зв'язку з виконанням нею службового обов'язку.

Водночас і такий підхід важко визнати достатньо обґрунтованим. Стаття 112 КК України є спеціальною нормою щодо п. 8 ч. 2 ст. 115 КК України. Головна відмінність посягання на життя громадського діяча та умисного вбивства полягає в основному безпосередньому об'єкті цих складів злочинів. У першому випадку під охорону закону про кримінальну відповідальність поставлено суспільні відносини щодо забезпечення безпеки здійснення політичної діяльності керівниками політичних партій, у другому – суспільні відносини щодо забезпечення життя людини, які є додатковим безпосереднім об'єктом складу злочину, передбаченого ст. 112 КК України.

Таким чином, враховуючи положення науки кримінального права щодо об'єкта злочину та зроблених у цій роботі висновків, можна стверджувати, що кваліфікація посягання на життя особи у зв'язку з її минулою громадською діяльністю за п. 8 ч. 2 ст. 115 КК України не є правильною. У свою чергу, позиція Пленуму Верховного Суду України, відповідно до якої відповідальність за п. 8 ч. 2 ст. 115 КК настає незалежно від часу, що минув з моменту виконання потерпілим своїх обов'язків до вбивства, також не є повною мірою переконливою.

Наведене засвідчує наявність низки недоліків у законі про кримінальну відповідальність, усунення яких сприятиме правильній кваліфікації деяких видів суспільно небезпечних діянь, а отже, законності притягнення винного до кримінальної відповідальності та законності призначення покарання.

Вирішення вказаних проблем можливе шляхом внесення відповідних змін до ст. 112 і п. 8 ч. 2 ст. 115 КК України.

На підставі викладеного пропонується диспозицію ст. 112 КК України після слів «у зв'язку з їх державною чи громадською діяльністю» та п. 8 ч. 2 ст. 115 КК України після слів «у зв'язку з виконанням цією особою службового або громадського обов'язку» доповнити відповідно словами «незалежно від часу виконання вказаними особами повноважень» та «незалежно від часу виконання вказаними особами таких обов'язків».

Четвертий і найголовніший висновок, який випливає з наукового визначення поняття владного повноваження, полягає у тому, що такі повноваження передбачають не лише обов'язок суб'єкта діяти в межах повноважень та у спосіб, визначених законами України, але і гарантію невтручання інших осіб у сферу його діяльності [18, с. 181].

Іншими словами, йдеться про безпеку діяльності осіб, зазначених у диспозиції ст. 112 КК України (крім державних діячів), тобто безпеку здійснення ними політичної діяльності, що полягає у виконанні зазначеними особами функцій шляхом реалізації такими особами законно набутих прав і обов'язків у спосіб та межах, передбачених законодавством України, а також статутом і програмою політичної партії, протягом терміну виконання повноважень.

Разом з тим визначення поняття громадської діяльності керівників політичних партій вимагає врахування особливостей правового регулювання діяльності цих політичних об'єднань. Так, у Законі України «Про політичні партії в Україні» передбачено, що останні проводять свою діяльність відповідно до Конституції України, цього Закону, а також інших законів України; згідно із партійним статутом, прийнятим у визначеному цим Законом порядку (ст. 3), втручання з боку органів державної влади та органів місцевого самоврядування або їх посадових осіб у створення і внутрішню діяльність політичних партій та їх місцевих осередків забороняється, за винятком випадків, передбачених цим Законом (ст. 4); політичні партії повинні мати програму, яка є викладом цілей та завдань цієї партії, а також шляхів їх досягнення (ст. 7); повинні мати Статут, який має містити, зокрема, відомості про перелік статутних органів політичної партії, порядок їх утворення, їхні повноваження і термін цих повноважень, а також права та обов'язки членів політичної партії, підстави припинення чи зупинення членства в політичній партії (ст. 8); діяльність політичної партії може здійснюватися лише після її реєстрації, а діяльність незареєстрованих політичних партій не допускається (ст. 10). У випадку порушення вимог щодо створення і діяльності політичних партій, встановлених Конституцією України, цим та іншими законами України, політична партія може бути заборонена в судовому порядку (ст.ст. 19, 21), що тягне припинення діяльності політичної партії, розпуск її керівних органів та припинення членства в політичній партії (ст. 21).

Таким чином, здійснене дослідження дає підстави стверджувати, що під громадською діяльністю керівників політичних партій у ст.ст. 112 та 346 КК України необхідно розуміти здійснення чинним керівником зареєстрованої (не забороненої) у встановленому законодавством порядку політичної партії функцій шляхом реалізації такою особою законно набутих прав і обов'язків у спосіб та межах, передбачених законами України, а також статутом і програмою політичної партії, протягом терміну виконання повноважень.

Вказане визначення пропонується закріпити у примітці до ст. 112 КК України.

ЛІТЕРАТУРА

1. Звонарьов О. Ю. Кримінальна відповідальність за посягання на життя державного чи громадського діяча [Текст] Монографія / О. Ю. Звонарьов. – Донецьк : ТОВ «Юго-Восток, Лтд», 2005. – 119 с.
2. Каган М. С. Человеческая деятельность [Текст] / М. С. Каган. – М., 1974. – 328 с.
3. Деятельность : теория, методология, проблемы [Текст] – М. : Изд-во политической литературы, 1990. – 366 с.
4. Карпов А. В. Психология профессиональной деятельности [Текст] : хрестоматия / А. В. Карпов // Психологические основы профессиональной деятельности : / [сост. В. А. Бодров]. – М. : ПЕР СЭ; Логос, 2007. – 854 с.
5. Іваськевич І. О. Ергономіка: [навчальний посібник] [Текст] / І. О. Іваськевич – Тернопіль : Економічна думка, 2002. – 168 с.
6. Рубинштейн, С. Л. Принципы и пути развития психологии [Текст] / С. Л. Рубинштейн. – М., 1999. – 354 с.
7. Про політичні партії в Україні : Закон України від 5 квітня 2001 № 2365-III (зі змінами) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2365-14>.
8. Юридична енциклопедія : [у 6 т.] / редкол. : Ю.С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. – К. : Укр. енцикл. 1998. – . – Т. 4 : Н–П. – 2002. – 720 с. – С. 590.
9. Кулакова Є. Компетенція : поняття, суб'єкти, особливості [Текст] / Є. Кулакова // Підприємство, господарство і право. – 2006. – № 3. – С. 10–15.
10. Лазарев Б. М. Компетенція органів управління [Текст] / Лазарев Б. М. – М. : Юрид. лит., 1972. – 280 с.
11. Адміністративне право України. Академічний курс [Текст] : підручник : [у 2 т.] / [ред. колегія: В. Б. Авер'янов (голова)]. – К. : Вид-во «Юридична думка», 2004–2005. – . – Т. 1 : Загальна частина. – 2004. – 584 с.
12. Дюгі Л. Конституционное право [Текст] / Л. Дюгі – М. : Изд-во И. Д. Сытина, 1908. – 256 с.

13. Ткач Г. Поняття владного повноваження [Текст] / Г. Ткач // Вісник Львівського університету. Серія юридична. – Львів, – 2009. – Вип. 49 – С. 101-106.
14. Навроцький В. О. Поняття і кримінально-правове значення виконання потерпілим від злочину громадського або службового обов'язку / В. О. Навроцький [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Dtr_pravo/2009_2/files/pravo_02_09_Navrotskyj.pdf.
15. Ліпкан В. А. Національна безпека України: кримінально-правова охорона [Текст] : навчальний посібник. / В. А. Ліпкан, І. В. Діордіца. (Серія: Національна і міжнародна безпека). – К. : КНТ, 2007. – 292 с.
16. Про судову практику в справах про злочини проти життя та здоров'я особи : постанова Пленуму Верховного Суду України від 07.02.2003 № 2 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v0002700-03/print1387212376605324>.
17. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України [Текст] / За ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка – [9-те вид., переробл. та допов.]. – К. : Юридична думка, 2012. – 1316 с.
18. Друцун Т.І. Владні повноваження органів публічної адміністрації як невід'ємна складова адміністративно-правового статусу [Текст] / Т.І. Друцун // Науковий вісник Національного університету ДПС України (економіка, право). – № 2 (57), 2012. – С. 180-186.